

Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Інститут філології та журналістики

**ВОЛИНЬ ФІЛОЛОГІЧНА:
ТЕКСТ І КОНТЕКСТ**

ІМАГОЛОГІЧНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Збірник наукових праць

*Заснований у 2006 році
Періодичність 2 рази на рік*

Випуск 12

Луцьк
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
2011

УДК 821 (4)(05)+821.161.2(05)
ББК 83.3(4)я54+83.3(4УКР)я54
В 67

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 29.09.2011 року)*

Рецензенти:

Куца О. Т. - доктор філологічних наук, професор (ТИПУ ім. В. Гнатюка);
Штейнбук Ф. М. - доктор філологічних наук, професор (КГУ, м. Ялта)

Редакційна колегія:

Аркушин Г. Л. - доктор філологічних наук, професор ВНУ ім. Лесі Українки;
Данилюк Н. О. - доктор філологічних наук, доцент ВНУ ім. Лесі Українки;
Мірченко М. В. - доктор філологічних наук, професор ВНУ ім. Лесі Українки;
Моклиця М. В. - доктор філологічних наук, професор ВНУ ім. Лесі Українки;
Оляндер Л. К. - доктор філологічних наук, професор ВНУ ім. Лесі Українки;
Удалов В. Л. - доктор філологічних наук, професор ВНУ ім. Лесі Українки;
Левчук Т. П. - кандидат філологічних наук, доцент ВНУ ім. Лесі Українки;
Яблонська О. В. - кандидат філологічних наук, доцент ВНУ ім. Лесі Українки

Волинь філологічна: текст і контекст. Імагологічні виміри національної літератури : зб. наук. пр. / упоряд. Л. К. Оляндер, Т. П. Левчук. - Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. - Вип. 12. - 260 с.

Видання містить літературознавчі розвідки з проблем імагології. Уміщено теоретичні дослідження та історико-літературознавчі матеріали. Висвітлено імагологічні аспекти польської, російської та української літератур у європейському контексті.

Для філологів.

УДК 821(4)(05)+821.161.2(05)
ББК 83.3(4)я54+83.3(4УКР)я54

© Оляндер Л. К., Левчук Т. П.
(упорядкування), 2011
© Гончарова В. О. (обкладинка), 2011
© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2011

Зміст

Андрусів Стефанія Україна і українці з перспективи польського кресового дискурсу.....	5
Астрахан Наталія Антиномія «російське» - «німецьке» в контексті інтерпретації оповідання В. Набокова «Хмара, озеро, вежа».....	14
Белова Тамара Образи європейцев в книзі М. Горького «Жизнь Клима Самгина».....	28
Бондаренко Галина Слов'янські типи в новелістиці Томаса Манна.....	40
Вівчарик Наталія Проблема національної ідентичності в історичних повістях Григора Лужницького.....	47
Зелінська Лідія Деконструкція образу тирана в драмі «Калігула» Альбера Камю і посттоталітарний слов'янський театральний контекст.....	55
Иконникова Яна Особенности реализации концепта «свои-чужие» в эмигрантском творчестве А. И. Куприна.....	65
Kaweska Myroslawa Kształtowanie relacji Swoj - Obcy - Inny w literaturze ukraińskiego baroku.....	73
Камалова Алла, Стрыхарски Ярослав ДОЖДЬ в русской и польской поэзии.....	82
Комінярський Ілля Імагологічні інтенції у творчості Джорджа Риги.....	92
Левчук Тереза Топос «Іншого» як жанротворчий чинник утопії.....	97
Луцак Світлана Художня модель самопізнання через іншого в романі «Андрій Лаговський» А. Кримського.....	106
Мельнікова Анжела Проблема нацыянальнай ідэнтэчнасці у творах Кузьмы Чорнага.....	113
Мовчан Вера Феномен культури в контексте жизненных реалий (имагологический аспект).....	122
Моклиця Марія Образне мовлення як комунікація Свого й Чужого.....	134

<i>Москowitz Edyta</i>	
«Ludzie ze wschodu» jako Inni w zbiorze opowiadań	
M. Matios «Насје».....	141
<i>Мусий Валентина</i>	
Мифологизация этнического «чужого» персонажами	
произведений О. М. Сомова.....	148
<i>Никольский Евгений</i>	
Имагологическая проблематика прозы Всеволода Соловьева	
(роман «Старый дом»).....	158
<i>Олійник Наталія</i>	
Особливості міжтекстової взаємодії метрико-ритмічної структури	
та відтворення словесних образів у віршованому тексті	
в російському перекладі М. Л. Михайлова «Злая Судьба»	
з Роберта Бернса «O Raging Fortune's withering blast» (1782).....	169
<i>Оляндер Луїза</i>	
Форми вияву імагологічних процесів у суспільстві й у літературі	
та способи їх відображення у творах письменників.....	175
<i>Пазняк Наталія</i>	
Апазіція «свае» / «чужое» у беларускай урбаністычнай паэзіі.....	182
<i>Пасічник Олена</i>	
Образ Іншого в прозі Уласа Самчука.....	187
<i>Rudziejewicz Irena</i>	
Wspomnienie stron rodzinnych w poezji Czesława Miłosza.....	192
<i>Сірик Людмила</i>	
Російська література у наукових дослідженнях українських неокласиків	
(імагологічний контекст).....	202
<i>Соболевська Галина</i>	
«Російська тема» у романі Дж. М. Кутзее «Осіннь у Петербурзі».....	212
<i>Сухарева Світлана</i>	
Особливості польськомовного дискурсу в українській літературі	
києво-могилянської доби.....	219
<i>Трефяк Наталія</i>	
Образ козацького лідера в романі «Северин Наливайко»	
Миколи Вінграновського: імагологічні параметри характеротворення.....	226
<i>Фіцнер Таціяна</i>	
Жанчына як «іншае» у патрыярхатнай культуры:	
(на прыкладзе рамана А. Брава «Менада і яе сатыры»).....	233
<i>Циганок Ольга</i>	
Латино-, польсько- та україномовні пародії епітафій	
в українських поетиках XVII - першої половини XVIII ст.	
(імагологічний вимір).....	241
<i>Яручик Віктор, Яручик Ольга</i>	
Імагологічна візія України у творчості Євгена Самохваленка,	
Якова Гудемчука, Івана Златокудра та Остапа Лапського.....	246

обращение писателя к героям славянского происхождения способствует раскрытию основной проблемы - проблемы «искусство и жизнь».

Ключевые слова: имагология, стереотип, творческое сознание, рецепция, мифологизация, «речевой портрет», монолог в диалоге.

Bondarenko H. F. The Slavic Character in Tomas Mann' Novels. The article analyzes the influence of outstanding achievements of Russian literature upon Thomas Mann's aesthetic views and creative method. On the grounds of the novels «Tonio Kroger» and «Death in Venice» the article investigates how introduction of Slavonic heroes contributes to the disclosure of the main writer's problem - the problem of «art and life».

Key words: imagology, stereotype, creative mind, reception, mythologization, «speech» portrait, monologue in the dialogue.

Загальновідомо, як шанував російську літературу Т. Манн. Цей важливий момент його духовного становлення висвітлено майже в усіх критичних працях щодо дослідження його життя та творчості [7; 8; 10].

На Заході він вважався одним з найкращих знавців та поціновувачів російської класики. У його спадщині можна знайти міркування про духовну постать і твори Пушкіна, Гоголя, Гончарова, Тургенєва, Лєскова, Чехова, пізніше - Горького, Мережковського, Буніна, Шмєльова та ін. Водночас письменник неодноразово підкреслював, що його сприйняття соціального та культурного життя Росії - це сприйняття «не росіянина», хоча зобов'язаного російській літературі багато в чому. За власною духовною формою письменник вважав себе європейцем. А в культурі Західної Європи він все життя намагався визначити сповнену суперечностей стихію німецької психології: «в натурі німця поєднується жага спілкування зі світом і боязнь перед ним, космополітизм та провінціалізм» [6, 305]. Ця теза обумовила межу між проблемою впливу інонаціональної культури на художника і водночас його національним самовизначенням. З дослідженням того, як подібний двосторонній процес відображено в конкретних художніх творах Т. Манна, і пов'язана **постановка наукової проблеми** цієї статті.

У нашому дослідженні на прикладі статей та есе Т. Манна зроблено спробу визначити погляди письменника на перспективи стосунків російського та німецького народів і заклики до «співдружності двох великих та багатостраждальних народів, перед якими велике майбутнє» [7, 31]. Водночас ця глобальна проблема перейшла

УДК 821.112.2-32

Галина Бондаренко

СЛОВ'ЯНСЬКІ ТИПИ В НОВЕЛІСТИЦІ ТОМАСА МАННА

У статті проаналізовано вплив на становлення естетичних поглядів та творчого методу Т. Манна видатних досягнень російської літератури, а також на прикладі новел «Тоніо Крегер» та «Смерть у Венеції» розглянуто, як звернення до героїв слов'янського походження сприяє розкриттю головної проблеми творчості письменника - проблеми «мистецтво та життя».

Ключові слова: имагологія, стереотип, творча свідомість, рецепція, міфологізація, «мовний» портрет, монолог у діалозі.

Бондаренко Г. Ф. Славянские типы в новеллистике Томаса Манна. В статье анализируется влияние на становление эстетических взглядов и творческого метода Т. Манна выдающихся достижений русской литературы, а также на примере новелл «Тонио Крегер» и «Смерть в Венеции» рассматривается, как

в площину дослідження особливого характеру художнього образу в його новелах «Тонію Крегер» та «Смерть у Венеції», що є метою та завданням авторських міркувань.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Свого часу Чернишевський головну заслугу російського генія Олександра Пушкіна вбачав у тому, що поет додав літературі статусу та гідності національної справи. Саме про підняття німецької літератури до рівня високого служіння мріяв і Т. Манн. Цьому він присвятив усе своє життя, це є основним нервом усіх його статей та есе, присвячених літературі. Загальновідомо, що основною темою творчості письменника була стихія бюргерства як особливої високорозвиненої духовної сфери життя. Для письменника це майже науковий термін, сумарне визначення європейської гуманістичної культури. У контексті художньої спадщини Т. Манна дефініція «бюргерство» близька до понять «інтелігентність» та «благородство». Саме це він вбачав у постатях видатних російських письменників.

Видатними творами довоєнного періоду у творчості Т. Манна є дві новели «Тонію Крегер» (1903) та «Смерть у Венеції» (1913). Цілком поділяємо думку німецької дослідниці Інги Дірзен, що «вже цих двох оповідань-шедеврів було б достатньо для того, щоб Томас Манн зміг посісти важливе місце в німецькій літературі на передодні Першої світової війни» [4, 57]. Саме в них втілено чеховський принцип - уміння показати життя в простих, але концептуальних елементах. У цих новелах проблему «Художник і Життя», думку про гуманістичну відповідальність митця перед своєю країною і часом Манн вирішує яскраво та органічно. Як «Тонію Крегер», так і «Смерть у Венеції» стають своєрідною інтродукцією до його інтелектуальних романів, починаючи з «Чарівної гори» та закінчуючи «Доктором Фаустусом». Духовні пошуки героя, як завжди у нього, близькі власним сумнівам та пошукам самого автора. Новела «Тонію Крегер», за визначенням самого Т. Манна, назавжди залишиться для нього найулюбленішою.

Авторський інтерес зосереджений на трагедії художника, що прагне природності та гармонійності, але його інтелектуалізм і вимогливість стають прокляттям, причиною глибокої духовної кризи. Його візаві, російська художниця Лизавета Іванівна, визначає це так:

«Вирішення проблеми, яка вас так хвилювала... полягає в тому, що ви - звичайнісінький міщанин... Ви міщанин на хибному шляху, Тонію Крегер, міщанин, що збився на манівці» [5, 100]. Переклад, на нашу думку, неточний, адже бюргер та міщанин, особливо в слов'янській традиції, поняття зовсім не тотожні. І все ж таки дуже показовим є той момент, що героєм-ідеологом, своєрідним резонером стає у Т. Манна росіянка. Імагологічна опозиція «я-інший» [9] постає в художньому світі новели передусім як контраст рефлектуючого героя та героя, в якому поєднуються і стихія думки, і стихія справи. Коли Тонію приходить до її майстерні, Лизавета Іванівна не припиняє роботи: «Вона всміхнулася, переклала пензлик у ліву руку, в якій тримала палітру, подала Тонію праву і, похитавши головою, глянула йому просто у вічі» [5, 87]. Хоча у «Слові про Чехова» Т. Манн підкреслює спільну з німцями «безмежну пристрасть росіян до філософствування та суперечок» [6, 526], але в художній тканині новели «Тонію Крегер» Лизавета Іванівна, на відміну від Тонію, не багатослівна, емоційна та стримана водночас, а її портрет викликає в пам'яті образи російських суфражисток, повністю байдужих до свого суто жіночого начала: «Вона була десь такого віку, як і Тонію, тобто мала трохи більше як тридцять років. На ній був синій заляпаний фарбами фартух... її каштанове волосся, скручене в тугий вузол, по боках уже ледь посивіле, лягало на скроні м'якими хвилями, обрамлюючи смагляве, незвичайно симпатичне обличчя слов'янського типу, кирпате з широкими вилицями і маленькими чорними блискучими очима» [5, 88].

На перший погляд, художній образ Лизавети дещо штучний, надмірно раціоналістичний. Бесіда з Тонію, що займає центральне місце в новелі, побудована не як діалог, а радше як монолог у діалозі; Це різновид самоаналізу і тому, на перший погляд, здається недоцільною така прискіплива увага до її портрета, змалюваного з явною авторською симпатією. Як відомо, однією з особливостей стильової манери Т. Манна є прийом прихованих асоціативних зв'язків, перегукування певних тем і мотивів. Висловимо припущення, що в цьому випадку портретна характеристика героїні пов'язана з національною самоідентифікацією росіян і німців. Зустрівши через багато років своїх юнацьких кумирів - Ганса Гансена та Інгеборг Гольм, Тонію, який так і не наважився до них підійти, відзначає їхню

схожість: «...обоє були тієї самої раси, того самого типу, належали до тієї породи світлих, блакитнооких, білявих людей, які породжують уявлення про чистоту, безтурботність, веселість, про горду і просту цнотливість» [5, 126]. Подібна зовнішня полярність двох типів - слов'ян та німців - у концепції новели призначена, на наш погляд, загострити момент пошуків істини для Тоніо Крегера. Ганс та Інґа - втілення бюргерської гармонійності, оптимізму, життєрадісності. Отже, вони не замислюються над філософією життя - вони просто насолоджуються ним. Якоюсь мірою вони і є досконалими творіннями природи та мистецтва. В образній системі новели можна вичленити дуалізм художньої структури: Ганс та Інґа - Тоніо і Лизавета, - як антиномія життя та мистецтва. І водночас - її трістість, адже позиції двох творчих людей - німця Тоніо та росіянки Лизавети Іванівни - не збігаються. У Тоніо Т. Манн достовірно зобразив тип художника-споглядача й оцінив його естетичну позицію як кризу бюргерської культури.

Суперечка героїв - фактично суперечка двох естетик. Програмні слова Тоніо на захист нового декадентського мистецтва глибоко пережиті, але непереконаливі.

Т. Манн широко використовує такий прийом, як «мовний портрет» (З. Паперний). Манера говоріння у нього - це щось більше ніж особливість мовлення людини. Вона привідкриває важливі риси характеру, вказує на культурний рівень людини, її соціальний стан. Адже постать російської художниці втілює конкретний жіночий тип, породжений епохою: вона явно не «синя панчоха», але й не світська дама. Тоніо називає її подругою. Т. Манн з його мрією про гуманістичне суспільство у стосунках Тоніо та Лизавети вбачав паростки етики майбутнього - дружби, довіри, порозуміння між чоловіком та жінкою.

На зміну «категорії художнього образу» з'являється категорія «художньої ідеї» [2], яка породжує нову типологію художнього образу та нові художні прийоми його створення, а саме: тип жінки-ідеолога, герой як «зайва відчужена людина», образ типу «діалектики душі», свідомість як самосвідомість, думання та дієвість у характері, музичний ліризм і графічність, підтекст, асоціативність тощо.

У знаменитій новелі Т. Манна «Смерть у Венеції» перлиною твору, а також смисловим концептом є образ чотирнадцятирічного польського хлопчика Тадзя: «Його обличчя, бліде, граціозне, облямоване медового

кольору волоссям, з рівною лінією носа, гарним ротом і чудесним, божисто-поважним виразом, нагадувало грецькі скульптури найкращої доби» [5, 171].

Тадзьо - це відповідь впливу хворобливого декадентського мистецтва, відкриття втраченого гуманістичного змісту художньої творчості. Основні сфери авторського інтересу, як і в «Тоніо Крегері», особистість - бачення світу - проблема мистецтва [1]. Письменник визначив свій твір як «сувору новелу», тобто оповідання, написане в підкреслено об'єктивній манері. Порівняно з «Тоніо Крегером», тут посилено прийом авторського коментаря. Це стосується й образу хлопчика, «прекрасного, як бог». Якщо Лизавета Іванівна у Манна живе усамітненим життям, ми нічого не знаємо про її соціальне та побутове оточення, то Тадзьо натомість вперше з'являється серед різних людських типів, де «явно переважав слов'янський елемент» [5, 171]. Коло звучується до родини - троє сестер героя. Як і в портреті та одязі Лизавети Іванівни, Т. Манн описував підкреслену простоту і «цнотливість» одягу дівчаток, суворі правила виховання, а коли в цій сцені з'являється мати Тадзя, Т. Манн буквально одним-двома штрихами змальовує правдивий образ і переконливий характер: «Трималася жінка холодно й поважно, а в зачісці її ледь припудрених кіс і в крої сукні відчувалася та простота, яка є ознакою доброго смаку всюди, де побожність невід'ємна від аристократизму». І далі Т. Манн додає важливу ремарку: «Вона могла бути дружиною високого німецького урядовця» [5, 173]. Наявний імагологічний аспект. Приховано тут простежується полемічність щодо поширеного погляду на слов'ян (зокрема, росіян) як людей із «безмежною пристрастю до безплідного філософствування та суперечок» [6, 526].

Слов'яни для Т. Манна - люди в цілому гармонійного характеру, тобто такі, що прагнуть гармонії фізичного та духовного, розумового і емоційного, ідеального і земного. Перші підходи до втілення такого людського типу можна побачити вже в «Тоніо Крегері», але в новелі «Смерть у Венеції» цей ідеальний, за Т. Майном, тип постає перед читачем і в конкретному пластичному зображенні, і як багатогранний символ. Загальновідомо, що спочатку в центрі новели Т. Манн мав намір поставити Гете як постать істинного бюргера, як зразок гармонійності та втілення справжнього мистецтва. Вибір на цю роль польського підлітка, на наш погляд, не випадковий: по-перше, це Данина поваги «святій» російській літературі з її високим стилем та

естетичним ідеалом; «польський вибір», гадаємо, пов'язаний також з усталеним поглядом на цю націю як на неперевершених романтиків (А. Міцкевич). І, нарешті, в новелі є суто античний рецептивний аспект обожнювання юнацької краси. Творча свідомість Т. Манна сприймає цей поетичний образ як суцільну досконалість, певний синтез, поєднання різноманітних життєвих сфер.

Тадзю віддзеркалює настрої та почуття Ашенбаха і стає в концепції новели антиподом митця мимоволі, раба виснажливої праці, не-живої людини. Образ Тадзя має для Т. Манна загальнозначущий філософський символічний зміст як єдність та боротьба протилежностей, як протиставлення хворобливої декадентської свідомості й античної краси та природності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, причини появи в новелах Т. Манна героїв слов'янського походження мають декілька пояснень:

- 1) досконале знання російської літератури та захоплення людськими типами у творах російських класиків;
- 2) відчуття близькості двох націй - на рівні історії, культури, на рівні людського психотипу;
- 3) аналітичне подолання письменником звичних стереотипів щодо національного характеру (і німецького, і слов'янського);
- 4) намагання побачити в іншому - «Я» та водночас - «не Я» [9];
- 5) міркування Т. Манна про переваги слов'янського характеру над німецьким (наприклад, Обломов - Штольц) [6].

Імагологічний аспект творчості письменника надалі розвинеться в привабливому образі росіянки Клавдії Шоша в романі «Чарівна гора».

Список використаної літератури

1. Бондаренко Г. Своєрідність стилю Томаса Манна в новелі «Смерть у Венеції» / Г. Бондаренко // Вивчення зарубіжної літератури в 11 класі. - Житомир : Полісся, 2003. - С. 43-52.
2. Гачев Г. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа / Г. Гачев. - М : Искусство, 1972. - 200 с.
3. Гачев Г. Д. Образ в русской художественной литературе / Г. Д. Гачев. М.: Искусство, 1981.-247 с.
4. Дирзен И. Эпическое искусство Томаса Манна. Мировоззрение и жизнь / Инга Дирзен. - М. : Прогресс, 1981. - 302 с.
5. Манн Т. Тристан : новели / Томас Манн. - К. : Дніпро, 1975. - 292 с.

6. Манн Т. Собрание сочинений. В 10 т. - Т. 10. - М. : Худож. лит., 1961. - 696 с.
7. Мотылева Т. Л. Томас Манн и русская литература / Т. Л. Металева. - М. : Знание, 1975. - 64 с.
8. Русакова А. В. Томас Манн в поисках нового гуманизма / А. В. Русакова. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975.-183 с.
9. Орехов В. В. Російська література та імагологічний дискурс у російсько-французькому літературному діалозі першої половини XIX в. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук [Електронний ресурс] / В. В. Орехов.
10. Федоров А. А. Томас Манн. Время шедевров / А. А. Федоров. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. - 336 с.